

BARBARA MIELNIK
ORCID: 0000-0002-2620-3987
Uniwersytet Wrocławski
barabara.mielnik@uwr.edu.pl

Autorytarna zmiana polityczna a wymiar sprawiedliwości

Słowa kluczowe: wymiar sprawiedliwości, trójpodział władzy, sądownictwo, niezależność trzeciej władzy, interwencja w wymiar sprawiedliwości

AUTHORITARIAN POLITICAL CHANGES AND THE JUSTICE SYSTEM

Abstract

The study concerns the impact of authoritarian political changes on the situation of the justice system in various states. The introduction presents issues related to the separation of powers, from Montesquieu's theory to attempts to build state systems based on these values. The judiciary plays a key part in that regard, because on the one hand it is supposed to be independent, but on the other it must apply the law adopted by the legislative power, often while being subordinated to the executive branch. Such a scenario occurred several times when changes in the justice system were introduced after a group, even one with considerable public support, took power. It concluded with the system's complete annihilation, as happened during the Khmer Rouge revolution, or its violent subordination in Argentina and Peru. Even when the justice system lent its support to the introduced reforms, as was the case in the Third Reich or in Chile, the executive power still subjects the legal system to significant pressure and ultimately strives to take control over it. The situation usually corrects its course as a result of a change in the executive and legislative power or as a result of internal pressure or international institutions, and often even armed intervention by third States.

Keywords: justice, separation of power, judiciary, independence of the third power, intervention in the justice system

We wszystkich państwach demokratycznych istnieje przekonanie, że trójpodział władzy jest podstawą dla właściwego funkcjonowania państwa¹. Powszechnie uważa się, że twórcą tej idei był Monteskiusz² i choć sam żył on w czasach dość burzliwych, w swoim dziele *O duchu praw* uznał, że fundamentem każdego poprawnie działającego państwa powinno być oddzielenie władzy ustawodawczej od wykonawczej i sądowniczej. W doktrynie występuje pogląd, że w swoich pracach Monteskiusz nie tylko zwracał uwagę na trójpodział władzy, w proponowanym przez siebie ustroju dopatrywał się możliwości zbudowania równowagi pomiędzy trzema niezbędnymi filarami³. Na tych podstawach opierały się hasła głoszone przez rewolucję francuską⁴ czy też podczas wojny o niepodległość w Stanach Zjednoczonych, co zresztą przełożyło się na postanowienia konstytucji USA⁵. Cały XIX i XX wiek to także dążenie po stronie większości społeczeństw do budowania ustrojów swych państw w oparciu o te kanony.

Obserwując jednak trzy filary państwa, nie sposób jest uniknąć oceny, że w zasadzie znajdują się one w stałym konflikcie i co ciekawe, najwięcej kontrowersji wzbudzają właśnie miejsce i rola władzy sądowniczej. Bez wątpienia powinna ona stać na straży prawa, ale czy powinna być ślepyim wykonawcą litery prawa, czy też powinna wykroczać poza te sztywne ramy; na to pytanie nie można już udzielić prostej odpowiedzi. Wyposażenie sądów w funkcje zbliżone do prawotwórczych jest sprzeczne z trójpodziałem władzy, choć w ograniczonym zakresie korzystają z tego sądy systemu *common law*.

Współcześnie władza sądownicza niemal w każdym państwie jest wystawiona na ciągłe zagrożenia związane z dążeniami do ograniczenia jej niezależności przez dwie pozostałe, co jest związane z możliwością kształtowania jej struktury i kompetencji przez prawodawcę. Nie oznacza to jednak, że władza sądownicza jest zupełnie bezbronna w tym pozornym czy rzeczywistym konflikcie, gdyż także może pełnić pewne funkcje polityczne⁶. Do jej kompetencji należą przecież interpretacja prawa, a nawet ocena poprawności działania organów prawodawczych i wykonawczych.

¹ R.M. Małajny, *Podział władzy państwowej jako przesłanka jej legitymizacji*, „Przegląd Sejmowy” 2014, nr 3, s. 9.

² Idea trójpodziału władzy była prezentowana także przez innych myślicieli, ale uważa się, że Monteskiusz rozwinął wcześniejsze prace J. Locke’a, zob. A. Ławniczak, *Jedność i podział władzy*, Wrocław 2021, s. 213.

³ K. Grabowski, *Próba charakterystyki pierwszych zasad związanych z państwem, władzą i trójpodziałem władzy*, „Zbliżenia Cywilizacyjne” 2012, nr 8, s. 180.

⁴ Artykuł 16 francuskiej Deklaracji praw człowieka i obywatela z 1789 r.: „Społeczeństwo, w którym nie ma gwarancji poszanowania praw ani ustanowienia podziału władz, nie ma konstytucji”, <https://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/francja-18.html> (dostęp: 7.12.2024).

⁵ R.M. Małajny, *Doktryna podziału władzy „ojców Konstytucji” USA*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach” 1985, nr 749, s. 12.

⁶ P. Maranowski, *Elita sądownictwa w III RP na początku procesu przemian i destabilizacji*, Warszawa 2022, s. 38 n.

Władza sądownicza stoi w związku z tym na pewnym rozdrożu, polegającym na tym, w jaki sposób ma właściwie wykonywać swoje funkcje. Czy być ślepyim wykonawcą każdego aktu prawnego bez uwzględnienia nadrzędnych wartości, czy też wybić się na niepodległość i działać zgodnie z nałożonymi na siebie zadaniami. Problem miejsca władzy sądowniczej w całym systemie prawa wydaje się niebagatelny, gdyż obserwując zdarzenia zachodzące w różnych państwach, tak zwanych młodych i starych demokracjach, zauważyć można, iż jednym z pierwszych działań podejmowanych przez grupy radykalne, dążące do długotrwałego przejęcia władzy i ukształtowania państwa zgodnie ze swoimi założeniami ideologicznymi, jest chęć podporządkowania sobie właśnie władzy sądowniczej.

Procesy mające na celu ograniczenie niezależności władzy sądowniczej można zaobserwować na całym świecie. Charakteryzują się one różną dynamiką i mają odmienne podstawy, co jest efektem zróżnicowania prawa państwowego. Zmiany w wymiarze sprawiedliwości w każdym jednak przypadku zmierzały do doprowadzenia do sytuacji, w których sądy będą legitymować wszystkie podejmowane przez władze państwa działania, nawet te sprzeczne z obowiązującymi aktami prawnymi. Usprawiedliwieniem takiej działalności ze strony dwóch pozostałych władz zazwyczaj są chęć walki z rzeczywistym czy wyimaginowanym wrogiem zewnętrznym, zagrożenie bezpieczeństwa wewnętrznego spowodowane działalnością obcych agentów czy wrogów wewnętrznych, a także usiłowanie oczyszczenia wymiaru sprawiedliwości z jednostek niegodnych sprawowania funkcji w wymiarze sprawiedliwości⁷.

W przypadku zmian rewolucyjnych czy też niedemokratycznych, jak na przykład pucze wojskowe czy zamachy stanu, które prowadzą do pojawienia się reżimów autorytarnych, każda taka nowa władza opierała swoje działania na grupie sędziów chcących się jej przypodobać. Kierowały nimi zazwyczaj powody osobiste, za jakie można uznać chęć szybkiego awansu, odniesienie korzyści majątkowych, jednak niejednokrotnie istotną rolę odgrywały przekonania ideologiczne. Często wynika to z tego, że władza sądownicza nie zawsze przez siebie samą jest postrzegana jako w pełni niezależna. Władza wykonawcza oddziałuje na wykonywane przez nią funkcje przez zarządzanie administracją sądów czy określanie kryteriów awansu zawodowego. Organy państwa mianują sędziów, ministerstwa sprawiedliwości poszczególnych państw sprawują zaś pieczę nad sądami i to politycy niejednokrotnie są rozliczani za ich działania.

Celem niniejszego opracowania jest krótkie przedstawienie sytuacji w wymiarze sprawiedliwości, do których dochodziło w wybranych państwach z różnych regionów. Nie chodzi tu jednak o charakter wprowadzanych reform ustrojowych trzeciej władzy, lecz bardziej o jej relacje z władzą wykonawczą w przypadku gwałtownych zmian politycznych i ideologicznych. Głównie zdarzenia te skutkowały zmianą ustroju państwa i miały charakter tymczasowy, co w następstwie prowadziło do

⁷ W Polsce przybrało to wymiar walki z tak zwaną kastą sędziowską.

konieczności naprawy czy wręcz odbudowy wymiaru sprawiedliwości, często przy współudziale instytucji międzynarodowych.

Dążenie do podporządkowania trzeciej władzy egzekutywie

Władza sądownicza, jak wspomiano powyżej, w bardzo zróżnicowany sposób odnosiła się do zmian politycznych w państwach. Poniżej przedstawiono kilka przypadków, gdy grupa polityczna po dojściu do władzy, obawiając się zbytnej niezależności sędziów, postanowiła ich sobie podporządkować. Reformy, jakie wówczas zaproponowano, miały charakter tymczasowy z powodu braku trwałości rządów, niemniej jednak wpłynęły na sposób postrzegania wymiaru sprawiedliwości czy w ogóle jego istnienie.

Jednym z najbardziej drastycznych przypadków przejęcia kontroli nad wszystkimi instytucjami państwowymi była rewolucja komunistyczna dokonana w Kambodży. Wydarzenia z lat 1975–1979 pod rządami Czerwonych Khmerów (*Khmer Rouge*) są przykładem na to, jak pod wpływem zbrodniczej ideologii po przejściu władzy rząd pod przywództwem Pol Pota doprowadził do całkowitej dewastacji państwa. Działania partii spowodowały wręcz zrujnowanie wymiaru sprawiedliwości w stopniu dawno niespotykanym.

Kambodża jako była kolonia francuska miała dość dobrze rozwinięty system prawny do roku 1975, wzorowany na francuskim prawie cywilnym⁸. Chęć zaszczepienia wśród obywateli idei maoistowskich i uczynienie z Kambodży państwa opartego na wartościach komunistycznych, interpretowanych zresztą w bardzo wypaczony sposób⁹, doprowadziła do tragedii i śmierci blisko jednej czwartej całej populacji. Zaraz po przejściu władzy na czele państwa stanęła Komunistyczna Partia Kampuczy, określana w języku potocznym mianem *Angka* — organizacja¹⁰, nad którą absolutną kontrolę sprawowało ponadpartyjne przywództwo liczące mniej niż półtuzina przywódców (tak zwane centrum na czele z „bratem numer jeden”, czyli samym Pol Potem)¹¹.

⁸ Amnesty International, *Kingdom of Cambodia: law and order without the law*, s. 2, <https://www.refworld.org/reference/countryrep/amnesty/2000/en/30304> (dostęp: 7.12.2024).

⁹ Sam Pol Pot twierdził: „Budujemy socjalizm bez modelu. Nie chcemy kopiować kogokolwiek; wykorzystamy doświadczenia zdobyte w trakcie walki wyzwoleniczej. Na naszym terytorium nie ma szkół, wydziałów ani uniwersytetów [...]”. Cyt. za: *The Legacy of War and the Khmer Rouge*, <https://oxfamlibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/123009/bk-punishing-the-poor-ch1-4-010188-en.pdf;jsessionid=AD4E0BD6E0FBCE572FEC4D514A1DEF06?sequence=16> (dostęp: 7.12.2024).

¹⁰ C.E. Locke, *The Heirs of Angkor: An Analysis of Khmer Rouge Viability*, Monterey 1996, s. 63, <https://core.ac.uk/download/pdf/36724217.pdf> (dostęp: 7.12.2024).

¹¹ B. Kiernan, *Myth, nationalism and genocide*, „Journal of Genocide Research” 3, 2001, nr 2, s. 195.

Podczas rządów Czerwonych Khmerów nie było woli reformowania państwa, lecz chęć natychmiastowego odcięcia się od przeszłości i skierowania społeczeństwa na nowe ścieżki rozwoju. Dotknęło to także szeroko rozumiany wymiar sprawiedliwości. Ocenia się, że już w roku 1975 Czerwoni Khmerzy zniszczyli całkowicie kambodżański system prawny. Osoby odpowiedzialne za legislację, prokuratorzy, sędziowie, prawnicy i profesorowie prawa zostali zabici lub zmuszeni do ucieczki z kraju. Zniszczono księgi prawnicze, a budynki, w których mieściły się sądy i szkoła prawnicza, zostały przekazane partyjnym instytucjom i miały służyć innym celom. Efekty tej polityki były trudne do wyobrażenia. Szacowano, że przy życiu w roku 1979, gdy Kambodża została zajęta przez Wietnam, pozostało od sześciu do dziesięciu prawników¹².

Przez cały okres sprawowania władzy w Kambodży nie istniał wymiar sprawiedliwości w jakimkolwiek wymiarze. Po przejęciu władzy przez nowy reżim komunistyczny w kwietniu 1975 roku zmieniono nazwę państwa na Demokratyczną Kampuczę, w maju 1975 roku Czerwoni Khmerzy ogłosili nową konstytucję. Zgromadzenie Przedstawicieli Ludu miało sprawować władzę najwyższą i kształtować politykę państwa¹³. Do jego zadań należał wybór rządu, prezydium państwa oraz mianowanie sędziów. Instytucje Demokratycznej Kampuczy nie zostały nigdy rozbudowane. Zgromadzenie Przedstawicieli Ludowych odbyło się po raz pierwszy i ostatni w 1976 roku, a sesja plenarna trwała tylko trzy dni. Nie powołano wówczas żadnych sędziów¹⁴. Wielu komentatorów zauważa, że w rzeczywistości w Kampuczy nie było żadnego systemu prawnego, a stan, jaki wówczas zapanował, można nazwać wręcz bezprawiem, w którym sprawiedliwość była efektem kaprysu kadr rewolucyjnych. Sankcje społeczne lub prawne za przemoc i przestępczość nie istniały, a najważniejszą normą było przetrwanie¹⁵. O wszystkim decydowała jedyna partia komunistyczna jako całość¹⁶, a nie poszczególne jednostki. To na jej polecenie dokonywano wszelkich czynności, a jedynym prawem była jej wola wykonywana natychmiast przez siły porządkowe, odgrywające rolę sędziów i katów. Żadne inne władze rewolucyjne od razu po przejęciu kontroli nad państwem nie posunęły się tak daleko w tak krótkim czasie.

Zmiany polityczne nawet bardzo gwałtowne w żadnym innym państwie nie doprowadziły do całkowitego zniszczenia wymiaru sprawiedliwości. W innych

¹² D.A. Donovan, *Cambodia: Building a Legal System from Scratch*, „International Lawyer” 27, 1993, nr 2, s. 445.

¹³ S.P. Marks, *The new Cambodian Constitution: From Civil War to a Fragile Democracy*, „Columbian Human Rights Law Review” 26, 1994, s. 45.

¹⁴ L. Keller, *UNTAC in Cambodia — from Occupation, Civil War and Genocide to Peace*, „Max Planck Yearbook of United Nations Law” 2005, nr 9 (1), s. 134.

¹⁵ D.P. Chandler, *The Tragedy of Cambodian History*, New Haven-London 1991, s. 241.

¹⁶ M.C. Rakower, *The Khmer Rouge: An Analysis of One of the World's Most Brutal Regime*, [w:] R.A. Fisher, J.N. More, R.F. Turner, *To Oppose Any Foe*, Durham, NC 2006, s. 216.

państwach proces ten przebiegał już inaczej, a nowe rządy starały się zachować przynajmniej pozory poszanowania prawa.

Rządy junty wojskowej w Argentynie niemal całkowicie podporządkowały sobie wymiar sprawiedliwości w czasie tak zwanej brudnej wojny w latach 1976–1983¹⁷. W tamtym okresie rządząca krajem junta przeprowadziła brutalne represje wobec przeciwników politycznych, obejmujące nielegalne uprowadzenia, tortury, wymuszone zaginięcia i pozasądowe zabójstwa. Szacuje się, że śmierć mogło ponieść ponad trzydzieści tysięcy osób, zarówno związanych z opozycją polityczną, jak i przypadkowych cywilów¹⁸. Gdy dochodziło do procesów przeciwników junty, wielu sędziów wydawało orzeczenia zgodne z oczekiwaniami rządzących, jednocześnie pozostawszy głuchymi na skargi pokrzywdzonych przez rząd obywateli. Było to skutkiem tego, że we wczesnym okresie dyktatury wymieniono ponad 80% wszystkich sędziów aktywnych zawodowo¹⁹, na co pozwalał akt wydany przez juntę²⁰. Dokument pozwalał na usunięcie każdego sędziego z urzędu, bez wyroku czy jakiegokolwiek dowodu na jego działanie sprzeczne z prawem²¹.

Po objęciu urzędu w 1983 roku nowy demokratyczny rząd Argentyny stanął przed pytaniem, co zrobić z sędziami odziedziczonymi po dyktaturze. W zasadzie cały wymiar sprawiedliwości został uznany współwinnym legitymizacji rządu wojskowego, potwierdzenia ważności jego ustawodawstwa i zaniechania dochodzenia w sprawie popełnionych przez niego zbrodni, choć nie dokonano radykalnego odcięcia się od przeszłości.

Nowy rząd zajął stanowisko, że wbrew gwarancjom konstytucyjnym sędziowie, którzy służyli dyktaturze, nie mogą mieć zapewnionej nieusuwalności z urzędu. Podstawą do takiego działania stało się twierdzenie, że w okresie junty mianowanie sędziów nie odbywało się zgodnie z procedurą wskazaną w konstytucji, wymagającą zatwierdzenia przez senat, lecz dokonywał tego de facto rząd. Zawieszenie zasady nieusuwalności rozszerzono także na tych sędziów, którzy zostali powołani przed zamachem stanu, a więc zgodnie z konstytucją, jeśli złożyli przysięgę wierności dyktaturze. Opierając się na tych założeniach nowa władza chciała także usunąć z zajmowanych stanowisk wszystkich sędziów Sądu

¹⁷ Określenia „brudna wojna” używa się w języku hiszpańskim — *la guerra sucia* — dla określenia wojny domowej, T. Farer, *I Cried for you, Argentina*, „Human Rights Quarterly” 2016, nr 38, s. 858.

¹⁸ *Nunca más: the report of the Argentine National Commission on the Disappeared*; wstęp R. Dworkin, New York 1986, <https://archive.org/details/nuncamsreportofa0000arge/page/n517/mode/2up> (dostęp: 7.12.2024).

¹⁹ M.J. Guembe, *The Search for the Truth Before the Courts, State Terrorism in Argentina*, 2002, <https://www.documenta-platform6.de/the-search-for-the-truth-before-the-courts/> (dostęp: 7.12.2024).

²⁰ *Proceso de Reorganización Nacional, Apruébase el Reglamento para el funcionamiento de la Junta Militar, Poder Ejecutivo Nacional y Comisión de Asesoramiento Legislativo*, Ley N° 21.256, Bs. As., 24/3/76.

²¹ *The right to fair trial and due process*, report on Argentina, https://www.cidh.org/countryrep/Argentina80eng/chap.6.htm#_ftn1 (dostęp: 11.12.2024).

Najwyższego, choć ostatecznie do tego nie doszło, gdyż oni sami ustąpili przez rozpoczęciem procesu rekonyliacji²².

Pozbawienie sędziów gwarancji ich nieusuwalności doprowadziło do podjęcia przez rząd decyzji mającej na celu przeprowadzenie ich weryfikacji przez senat i o ile spełniliby oni odpowiednie wymogi (choć nie określono jakie), mogliby być zatwierdzeni przez ten sam organ jako zdolni do pełnienia swoich funkcji. Ten dość pracochłonny proces weryfikacji został przeprowadzony za zamkniętymi drzwiami w 1984 roku. Sędziowie, którzy po procedurze zostali zatwierdzeni na swoich stanowiskach, wrócili do pełnienia przez siebie funkcji, a pozostali zostali natychmiast zastąpieni. Podstawowym zarzutem stawianym tej procedurze był fakt, że nie istniały ogólne kryteria zatwierdzania lub odwoływania sędziów, a proces ten w zasadzie miał charakter polityczny²³.

Według danych ponad pięćset sędziów przeszło proces weryfikacji, z tego u 70% potwierdzono zdolność do dalszego wykonywania zawodu²⁴. Brak określonych prawem przesłanek do odwołania spowodował, iż wiele osób chciało bronić się przed decyzją o usunięciu ze stanowiska przed sądami powszechnymi, ta droga została jednak dla nich zamknięta, gdyż jak stwierdził Sąd Najwyższy Argentyny, sędziowie mianowani i współpracujący z dyktaturą podlegali w tym zakresie decyzji rządu. Po 1983 roku z prośbą o przywrócenie na stanowiska zwrócili się do Sądu Najwyższego także ci sędziowie, którzy zostali odwołani przez juntę po 1976 roku. Ich wnioski jednak także odrzucono, co wywołało spore niezadowolenie, gdyż sąd w swojej decyzji niejako potwierdził ciągłość władzy wykonawczej i związanie nowego demokratycznego rządu aktami junty²⁵. Krytyka tej politycznej decyzji nawiązywała także do tego, że dzięki temu działaniu władza wykonawcza i ustawodawcza wybrały nie tyle godnych sędziów, ile osoby dla siebie wygodne lub mające odpowiednie koneksje.

Dowodem na wadliwość całego procesu stało się postawienie w roku 2017 w stan oskarżenia czterech sędziów federalnych, którzy z sukcesem przeszli proces weryfikacyjny w 1984 roku. Ostatecznie zostali oni skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności za swoje decyzje podejmowane podczas trwania dyktatury określone mianem zbrodni przeciwko ludzkości. Głównymi podstawami do skazania stało się udowodnienie im zaniechań w dochodzeniach w sprawie porwań, tortur i zaginięć. Dodatkowo bulwersujące było to, że od 1984 roku ska-

²² G. Helmke, *The Logic of Strategic Defection: Court-Executive Relations in Argentina under Dictatorship and Democracy*, „The American Political Science Review” 96, 2002, nr 2, s. 292.

²³ M. Zunino, *Judicial Vetting: The Forgotten Aspect of Argentina's Transition*, 19.02.2019, <https://opiniojuris.org/2019/02/18/judicial-vetting-the-forgotten-aspect-of-argentinas-transition/> (dostęp: 7.12.2024).

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Był to problem związany z uznawaniem przez demokratyczne rządy i sądy częściowo prawa przyjętego podczas dyktatury: D.M.K. Sheinin, *Continual Justice in Argentina: Four Wraiths of Military Rule*, „Témoigner. Entre histoire et mémoire. Revue pluridisciplinaire de la Fondation Auschwitz” 2016, nr 122, s. 140.

zani sędziowie byli awansowani na wyższe stanowiska, a usunięto ich ze sprawowanych funkcji dopiero w 2011 roku już po sporządzeniu aktu oskarżenia²⁶.

Jednym z ostatnich rozdziałów dotyczących działania junty wojskowej i jak niektórzy głoszą, nadal niezamkniętym, jest potrzeba ukarania winnych. Tym razem na przeszkodzie stało tak zwane prawo o amnestii, przyjęte w roku 1983 pod koniec rządów junty²⁷. Na jego mocy wszystkie osoby, w tym sprawujące najwyższe urzędy w państwie w czasie trwania dyktatury, miały zostać zwolnione z odpowiedzialności karnej za swoje czyny. Akt ten nie powstrzymał jednak nowych władz i samego Sądu Najwyższego przed wszczęciem procesu przeciwko niektórym z nich. Na ławie oskarżonych zasiedli najbardziej prominentni członkowie rządu generałów, a wyrok, który zapadł, był dość surowy (kary dożywocia i kary wieloletniego pozbawienia wolności)²⁸. Satisfakcja z takiego obrotu spraw nie trwała jednak długo, gdyż nowy prezydent w roku 1989 ogłosił amnestię i zostali oni objęci prawem łaski²⁹. Brak zgody na takie działanie przy występowaniu dodatkowych obostrzeń doprowadził do tego, że śledczy postawili niektórym z nich nowe zarzuty niewchodzące w poprzedni akt oskarżenia, lecz dotyczące porwań dzieci i przymusowej adopcji³⁰.

Równie dramatyczne dla niezależności wymiaru sprawiedliwości były wydania w Peru w roku 1992³¹. Początkowo pomimo kryzysu gospodarczego i politycznego (kraj od początku lat osiemdziesiątych był targany wewnętrznymi walkami z radykalnymi organizacjami, głoszącymi konieczność rewolucji społecznej³²) nic

²⁶ Condenaron a cuatro ex jueces federales en Mendoza por delitos de lesa humanidad, El Tribunal Oral Federal N° 1 de esa ciudad impuso la pena de prisión perpetua a 12 imputados, entre los que están los ex jueces federales Otilio Romano, Luis Miret, Rolando Evaristo Carrizo y Guillermo Max Petra Recabarren, Centro de Información Judicial, <https://www.cij.gov.ar/nota-26800-Condennaron-a-cuatro-ex-jueces-federales-en-Mendoza-por-delitos-de-lesa-humanidad-.html> (dostęp: 7.12.2024).

²⁷ Ley de Pacificación nacional, Ley N° 22.924, Buenos Aires, 22 de septiembre de 1983, <https://www.argentina.gob.ar/normativa/nacional/ley-22924-73271/texto> (dostęp: 7.12.2024).

²⁸ Juicio a las Juntas Militares, National Court of Appeals, Argentina, Case 13/84,9 grudnia 1985 r., <https://www.internationalcrimesdatabase.org/Case/1118/Juicio-a-las-Juntas-Militares/> (dostęp: 7.12.2024).

²⁹ *Argentina, The Outstanding Debt: Amnesty International's Continuing Concerns on the Fate of the „Disappeared”*, październik 1993 r. Decyzję o amnestii podjął prezydent Carlos Menem, 29 grudnia 1990 r., <https://www.amnesty.org/fr/wp-content/uploads/2021/06/amr130051992en.pdf> (dostęp: 7.12.2024).

³⁰ Więcej: D.G. Gorra, M.F. Serrano, *The Argentine Supreme Court of Justice and the Equality before the Law in Crimes against Humanity*, „Latin American Human Rights Studies” 2, 2022, <https://philarchive.org/archive/GORTAS-4> (dostęp: 7.12.2024).

³¹ C. Landa, *The Scales of Justice in Peru: Judicial Reform and Fundamental Rights*, London 2001, s. 2, <http://hrlibrary.umn.edu/research/peru-The%20Scales%20of%20Justice%20in%20Peru%20Judicial%20Reform.Landa.pdf> (dostęp: 7.12.2024).

³² Były to organizacje Sendero Luminoso (Świetlisty Szlak) oraz Tupac Amaru, określane mianem maoistycznych. Szczególnie brutalne walki z tymi ugrupowaniami trwały w latach osiemdziesiątych i na początku lat dziewięćdziesiątych.

nie zapowiadało zamachu stanu, tym bardziej że osobą, która do niego doprowadziła, był demokratycznie wybrany prezydent Alberto Fujimori. Polityk ten reprezentował populistyczne ugrupowanie Cambio 90 i zapowiadał głębokie reformy społeczne w kraju. W kwietniu 1992 roku zdecydował się jednak rozwiązać parlament i przeprowadził reformę sądownictwa³³. Ta ostatnia, choć była uzasadniana koniecznością oczyszczenia skorumpowanego wymiaru sprawiedliwości, w rezultacie miała zapewnić prezydentowi i jego poplecnikom bezkarność.

Zlikwidowano wówczas konstytucyjnie działający Sąd Najwyższy, a z urzędów usunięto wszystkich sędziów pełniących funkcje w sądach powszechnych wyższego szczebla³⁴. Rozwiązano także Trybunał Gwarancji Konstytucyjnych³⁵, a jego sędziów z mocy prawa pozbawiono urzędów. Przyjęte regulacje zakazywały rozpatrywania jakichkolwiek skarg sędziowskich na decyzje o ich odwołaniu. Na miejsce odwołanych sędziów mianowano nowych pod pretekstem przeprowadzonej reformy. W efekcie były to osoby z nadania politycznego, wykonujące polecenia polityków, często niemające odpowiednich kwalifikacji do pełnienia tak odpowiedzialnych funkcji. W kolejnych latach wymiar sprawiedliwości pod rządami prezydenta Fujimoriego był coraz bardziej upolityczniany, mianowano nawet tak zwanych sędziów tymczasowych, co ułatwiało manipulowanie orzeczeniami.

Jednym ze szczególnie bulwersujących przykładów braku niezależności wymiaru sprawiedliwości stała się sprawa dotycząca działalności Grupo Colina, na której czele stał jeden z bliskich doradców prezydenta Vladimiro Montesinos³⁶. Choć dowody wskazywały na zaangażowanie grupy w masakrę piętnastu osób w Barrios Altos w listopadzie 1991 roku, zabójstwo dziesięciu studentów Uniwersytetu La Cantuta w lipcu 1992 roku, a także tortury i morderstwo agentki wywiadu podejrzanej o przekazanie prasie informacji o działaniach grupy, to Sąd Najwyższy, nie mogąc dojść do porozumienia, a właściwie chcąc zdjąć z siebie odpowiedzialność, pozwolił decydować politykom. Dzięki w pośpiechu przyjętej przez kongres ustawie jurysdykcję w tej i podobnych sprawach przekazano sądom wojskowym, co przyczyniło się do nienależytego ukarania sprawców. Po pokazowym procesie skazano jedenaście osób na kary pozbawienia wolności od jednego roku do dwudziestu lat³⁷. Po reelekcji Fujimoriego w kwietniu 1995 roku

³³ Jego działania określano mianem zamachu stanu, gdyż działał on poza konstytucją, twierdząc, że jest usprawiedliwiony działaniem grup terrorystycznych, niezdolnością kongresu do podejmowania szybkich decyzji i walką z grupami partyzanckimi.

³⁴ C. Landa, *The Scales of Justice in Peru*, s. 2.

³⁵ Inter-American Court of Human Rights, *Case of the Constitutional Court vs. Peru*, Judgment of January 31, 2001 (Merits, Reparations and Costs), s. 22, https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_71_ing.pdf (dostęp: 7.12.2024).

³⁶ S. Levicky, *Fujimori and Post-Party Politics in Peru*, „Journal of Democracy” 1, 1999, nr 3, s. 79.

³⁷ *Peru: La Cantuta killings and other human rights violations not yet fully investigated*, Amnesty International, March 1994, <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/06/amr460031994en.pdf> (dostęp: 7.12.2024).

podczas całonocnej sesji w dniu 14 czerwca 1995 roku kongres naprędce uchwalił ustawę numer 26479, znaną jako „ustawa o amnestii”³⁸. Na jej podstawie nakazano uwolnienie wszystkich funkcjonariuszy policji, żołnierzy i urzędników państwowych skazanych lub oskarżonych o przestępstwa cywilne lub wojskowe podczas wojny z terroryzmem w Peru. 15 lipca Najwyższa Rada Sprawiedliwości Wojskowej nakazała uwolnienie wszystkich osób skazanych za zabójstwa w La Cantuta. Decyzja ta została później unieważniona jako sprzeczna z Amerykańską konwencją praw człowieka przez Międzyamerykański Trybunał Praw Człowieka przy okazji badania kwestii amnestii dla byłego prezydenta³⁹.

Wskazane powyżej przypadki od najbardziej radykalnych (Kambodża) przez Argentynę i Peru dowodzą, że trzecia władza bardzo szybko może być uznana za przeszkodę na drodze w realizowaniu politycznych ambicji. Eliminowanie jej niezależności przybiera jednak różne oblicza, najczęściej jednak dość szybko po przejściu władzy przeprowadzana jest reforma usuwająca z urzędu tak zwanych starych sędziów i zastępująca ich nowymi, często będącymi zwolennikami nowego porządku lub już w tym porządku wykształconymi.

Współdziałanie trzeciej władzy z władzą wykonawczą

Przejęcie kontroli nad sądownictwem i naruszenie zasady trójpodziału władzy jest jednym z głównych celów każdego rządu dążącego do przejęcia całkowitej kontroli nad państwem. Jednak nie zawsze dochodzi do otwartego konfliktu z wymiarem sprawiedliwości. Nawet gdy analizie są poddawane ustroje totalitarne, to w wielu przypadkach nowa władza zdawała się w początkowym okresie spełniać oczekiwania części społeczeństwa w zakresie przeprowadzanych reform.

Działanie sądów w początkowym okresie rządów NSDAP w Trzeciej Rzeszy może być przykładem współpracy między elitą wymiaru sprawiedliwości a partią wodzowską (od roku 1933). Naziści zaraz po objęciu władzy pozbyli się z wymiaru sprawiedliwości tak zwanego elementu żydowskiego przy pełnej akceptacji społecznej⁴⁰. Jednak nie od razu pozbyto się tych sędziów, którzy nie sprzyjali nowej ideologii. Władza dość szybko zaczęła reformować sądy, opierając się na ideologii nazistowskiej. Wprowadzane zmiany w zasadzie były akceptowane

³⁸ L.J. Laplante, *Outlawing Amnesty: The Return of Criminal Justice in Transitional Justice Schemes*, „Virginia Journal of International Law” 49, 2009, s. 954, <https://www2.congreso.gob.pe/sicr/tradocestproc/clproley2001.nsf/pley/007CD779E77E5B6A05256D25005D324C> (dostęp: 7.12.2024).

³⁹ J. Contesse, *Case of Barrios Altos and La Cantuta vs. Peru*, „American Journal of International Law” 113, 2019, s. 1; por. *Barrios Altos vs. Peru*, Merits, Inter-Am. Ct. H.R. (ser. C) no. 75, 2 (j), Mar. 14, 2001.

⁴⁰ Zdarzały się przypadki, gdy sędziowie sami się tego domagali.

przez większość sędziów, reprezentujących poglądy zgodne z linią nowego rządu⁴¹. Nie można zapominać o tym, że prawo jako takie w rozumieniu nowej partii nie istniało, o ile nie wypełniało roli dla niej służebnej, a reforma prawa tylko przez pierwsze trzy lata doprowadziła do przyjęcia ponad czterech tysięcy aktów prawnych⁴². Na niezależność wymiaru sprawiedliwości wywarło silną presję przez przyjmowanie aktów realizujących linię partii, na przykład zwalniających z odpowiedzialności karnej członków nazistowskich bojówek⁴³, pogwałcenie zasady *lex retro non agit* w odniesieniu do ukarania osób zamieszanych w podpalenie Reichstagu⁴⁴ czy wreszcie stworzenie pozakonstytucyjnych sądów, których głównym celem było tropienie wrogów narodu (chodzi tu o Trybunał Ludowy, sądy specjalne i sądy wojskowe działające na podstawie wytycznych partii)⁴⁵.

Zgodnie z nową ideologią określono także rolę samego sędziego, wskazując, że teraz o tym, kto powinien pełnić tę funkcję, decyduje partia, a każdy kandydat musi przejść odpowiednie ideologiczne szkolenie⁴⁶. W opinii pruskiego najwyższego sądu administracyjnego sędzia nie mógł odstąpić od stosowania ustaw

⁴¹ Więcej P. Stalski, *Sądownictwo III Rzeszy w latach 1933–1945*, „Acta Erasiana” 2019, <https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/dlibra/publication/66706/edition/65437>, s. 193 n. (dostęp: 7.12.2024).

⁴² K. Loewenstein, *The Law in the Third Reich*, „Yale Journal of International Law” 49, s. 782.

⁴³ Verordnung des Reichspräsidenten fiber die Gewährung von Straffreiheit („Amnestiegesetz 1933”) z dnia 21 marca 1933 roku — jest to tak zwana ustawa o bezkarności. „§ 1. Za zbrodnie popełnione w walce o powstanie narodowe narodu niemieckiego, w jego przygotowaniu lub w walce o naród niemiecki immunitet udziela się na zasadach poniższych [...] § 3. Toczące się postępowania umarza się, jeżeli przestępstwo zostało popełnione przed dniem 21 marca 1933 r.; po tej dacie nie zostanie wszczęte żadne nowe postępowanie”. Szacuje się, że ustawa zwolniła z odpowiedzialności karnej ponad siedem tysięcy osób, <https://www.verfassungen.de/de33-45/straffreiheit33.htm> (dostęp: 7.12.2024). Dodatkowo przyjęto Gesetz Ober Gewährung von Straffreiheit z dnia 7 sierpnia 1934 roku, tak zwaną ustawę o przyznaniu immunitetu karnego. Na jej podstawie przyznano immunitet za czyny popełnione między innymi „w przesadnej gorliwości w walce o myśl narodowo-socjalistyczną” (§ 3 punkt 3), https://www.servat.unibe.ch/dns/RGBl_1934_I_769_G_Straffreiheit.pdf (dostęp: 7.12.2024).

⁴⁴ Pożar Reichstagu dał Hitlerowi możliwość wyeliminowania wszelkiej opozycji politycznej. Następnego dnia po zdarzeniu przekonano prezydenta Paula von Hindenburga do wydania Dekretu Prezydenta Rzeszy o ochronie narodu i państwa (czyli dekretu o pożarze Reichstagu). Na jego podstawie zawieszono większość podstawowych praw wynikających z konstytucji weimarskiej i zaostrzono kontrolę Rzeszy nad rządami federalnymi. Aresztowano tysiące komunistów i socjaldemokratów, a ich spotkania i publikacje zostały zakazane. *Decree of the Reich President for the Protection of the People and State of 28. February 1933*, https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=2325 (dostęp: 7.12.2024).

⁴⁵ Gesetz zur Änderung von Vorschriften des Strafgesetzbuches und des Strafverfahrens, z 24 kwietnia 1934 r. RGBl. I, 341. Akt ten ustanawiał Trybunał Ludowy, <https://www.verfassungen.de/de33-45/strafverfahren34.htm> (dostęp: 11.12.2024); lista sądów specjalnych jest dość długa i obejmowała ona także te dziedziny życia, które w Trzeciej Rzeszy podlegały szczególnej ochronie, jak na przykład sądy partyjne, sądy dla prasy, sądy dla prawników czy sądy specjalne dla spraw karnych.

⁴⁶ K. Loewenstein, *The Law in the Third Reich*, s. 795.

według własnego uznania, gdyż było to sprzeczne z koncepcją nazistowską. Konstrukcja klauzul ogólnych wymagała zastosowania przepisów zgodnie z panującą świadomością prawną, czyli w duchu narodowego socjalizmu⁴⁷. Sędziowie zostali pozbawieni niezależności, ale nie wprost, lecz przez poddanie ich silnym naciskom, wprowadzając kadencyjność i ocenę polityczną⁴⁸. Każde działanie sprzeczne z interesem partii mogło skutkować zdjęciem z urzędu bez możliwości powrotu do zawodu i pozbawieniem osoby wynagrodzenia oraz zakazem pełnienia jakichkolwiek funkcji publicznych. Z całą pewnością dzięki zastraszaniu prawników, poddaniu ich intensywnej indoktrynacji i niejednokrotnie fizycznej przemocy w Trzeciej Rzeszy udało się stworzyć sprawnie działający aparat wymiaru sprawiedliwości działający zgodnie z życzeniem partii, który stał się narzędziem wspierającym czynnie reżim nazistowski.

Aż tak radykalnych działań nie trzeba było podejmować niemal czterdzieści lat później w Chile po zamachu stanu dokonanym przez wojskowych pod przywództwem Augusto Pinocheta dnia 11 września 1973 roku. Wymiar sprawiedliwości w tamtym okresie znajdował się w dość trudnej sytuacji, gdyż reformy wprowadzane przez prezydenta Salvadora Allende od roku 1970 doprowadziły do poważnego konfliktu z władzą wykonawczą. Sędziowie sprzeciwiali się rozwiązaniom prawnym i pozaprawnym forsowanym przez rząd i próbie nacisku politycznego na wymiar sprawiedliwości. Stali się przez to stroną sporu, co fatalnie wpływało na postrzeganie judykatury⁴⁹. Sądownictwo i sami sędziowie byli przedstawiani przez media sprzyjające nowemu rządowi jako elementy konserwatywne, a wręcz reakcyjne. Politycy obozu władzy twierdzili, że sędziowie nie wykonują swoich funkcji należycie, gdyż nie spełniają oczekiwań społecznych. Na straży dawnego porządku stał także Sąd Najwyższy. W jednym ze swoich orzeczeń skrytykował nowe prawo agrarne w taki sposób, że można wręcz uznać, że nawoływał do obalenia rządu⁵⁰.

Przejęcie władzy przez juntę i wprowadzenie dyktatury zostało przeprowadzone w bardzo brutalny sposób. Zaatakowano pałac prezydencki i kongres, bezwzględnie zaczęto prześladować przeciwników politycznych i opozycję. Jednak chcąc szybko legitymować swoje działania, junta zaraz po przejęciu władzy wydała dekret numer jeden odnoszący się do usankcjonowania nowego reżimu, zapewniając, iż nowy rząd ma na celu zaprowadzić porządek i zawrócić Chile na właściwą ścieżkę rozwoju, w poszanowaniu prawa i konstytucji⁵¹. Wymiar spra-

⁴⁷ Decision of February 15, 1934, cyt. za: K. Loewenstein, *The Law in the Third Reich*, s. 804.

⁴⁸ K. Loewenstein, *The Law in the Third Reich*, s. 805.

⁴⁹ J. Guzman, *The Chilean Dictatorship and the Judiciary*, „California Western International Law Journal” 44, 2014, nr 2, s. 209.

⁵⁰ R.G. Vaughn, *Chilean Judicial Reform*, „Fordham International Law Journal” 16, 1992, s. 583.

⁵¹ Acta de Constitución de la Junta de Gobierno, Decreto ley No 1, Santiago de Chile, a 11 de Septiembre de 1973. Punkt 3 dekretu: Deklaruje się, że junta, wykonując swoją misję, zagwarantuje pełną skuteczność władzy sądowniczej oraz będzie szanować konstytucję i prawa republiki w za-

wiedliwości w początkowym okresie rządów junty nie został dotknięty jakimikolwiek represjami. Głosząc ideę niezależności sędziowskiej, generałowie utrzymali obowiązujący system, pozostawiając w rękach Sądu Najwyższego kwestie nominacji sędziowskich i awansu zawodowego. Powstrzymywano się także od bezpośrednich ingerencji w orzeczenia sądów przez wymuszenia przychylnych sobie wyroków czy też inne manipulacje⁵².

W doktrynie przeważa pogląd, iż podczas trwania dyktatury generała Augusto Pinocheta sądy w pełni współpracowały z rządem. Zawiodły jednak w pełni, jeśli chodzi o ochronę praw obywateli, wnoszone przez nich sprawy dotyczące porwań, tortur i zaginięć (szacuje się, że dotyczyło to ponad dziesięć tysięcy wniosków) nie były w ogóle rozpatrywane⁵³. Co więcej, zdarzało się, że przeciwko sędziom chcącym przeprowadzić dochodzenie w danej sprawie wszczynano postępowanie dyscyplinarne. Sądy chilijskie nie podważały niedemokratycznych i nielegalnych działań rządu, a przez siedemnaście lat trwania dyktatury wręcz legitymizowały wszelkie jej poczynania. Szczególnie krytykowany był Sąd Najwyższy, który odgrywał niechlubną rolę w ograniczaniu niezależności sędziowskiej. Jego skład w roku 1984 został rozszerzony, a zmiany w zakresie mianowania jego członków przyczyniły się do jego upolitycznienia i w następstwie przyjmowania wyroków zgodnych z linią rządu⁵⁴.

Krytyka Sądu Najwyższego nie jest bezpodstawna. Dość szeroko w literaturze był komentowany przypadek sędziego René Garcii Villegasa badającego sprawę stosowania tortur podczas przesłuchań przez służby państwowe. Był on zastraszony przez policję, po wywiadzie dla prasy w roku 1988 *Si, en Chile se tortura* został zaś poddany postępowaniu dyscyplinarnemu przed Sądem Najwyższym, który udzielił mu nagany pod zarzutem naruszenia tajemnicy śledztwa. Chciano wymusić na nim zarzucenie dochodzenia i wobec gróźb śmierci pod jego adresem, aby zapewnić mu bezpieczeństwo, sąd wydał mu nawet zakaz opuszczania domu. W roku 1989 podczas okresowej ewaluacji sędziów jego praca została oceniona negatywnie. W 1990 roku, już po zmianie władz w Chile, został on jednak zmuszony do rezygnacji ze stanowiska.

Podczas współpracy czy też wspierania rządu Pinocheta sądy zostały poddane kilku reformom, które pomimo wcześniejszych deklaracji dodatkowo osłabiły ich niezależność. Przede wszystkim doszło do utworzenia sądów wojskowych, których kompetencje były tak mocno rozbudowane, że szacuje się, iż pod koniec

kresie, w jakim obecna sytuacja kraju pozwala jej jak najlepiej realizować postulowane przez nią postulaty.

⁵² Więcej L. Hilbink, *Agents of Anti-Politics: Courts in Pinochet's Chile*, [w:] *Rule by Law, The Politics of Courts in Authoritarian Regime*, red. T. Guinsburg, T. Mustafa, Cambridge 2012.

⁵³ J. Guzman, *The Chilean Dictatorship...*, s. 210.

⁵⁴ Informacje za: P. Constable, *Crime and Impunity in Chile: Perverting the Law of a Legalistic Land*, <https://aliciapatterson.org/pamela-constable/crime-and-impunity-in-chile-perverting-the-law-of-a-legalistic-land/> (dostęp: 7.12.2024).

dyktatury rozpatrywały one większą liczbę spraw dotyczących cywilów niż sądy powszechne⁵⁵. Przedstawiciele rządu także mieli zwiększony wpływ na zatrudnianie personelu administracyjnego w sądach, gdzie przyjmowano do pracy osoby sprzyjające władzy. Dzięki zbieranym informacjom przez pracowników sądów decydowano o promowaniu sędziów na wyższe stanowiska. Aby nieco ukrócić wszelkie próby niezależności sędziów, powołano do życia nową instytucję, tak zwanych prawników zintegrowanych⁵⁶, którzy będąc praktykami, mogli na określony czas zastępować sędziów mianowanych. Pełnili oni swoje funkcje przez dwa lata i byli poddawani ocenie, co sprzyjało kontrolowaniu wymiaru sprawiedliwości.

Oceniając działanie wymiaru sprawiedliwości z tamtego okresu, wyraźnie zarysowana jest współpraca między dyktaturą a sądami przynajmniej zaraz po 1973 roku. Wynikało to z pewnych uwarunkowań społecznych, gdyż sędziowie wywodzili się z kręgów będących przeciwnikami reform prezydenta Allende, co przyczyniło się do zaaprobowania rządu generałów jako gwarancji przywrócenia porządku w kraju. Stopniowo jednak instytucje wymiaru sprawiedliwości były upolityczniane.

Krytyczna ocena sędziów obejmuje także wzrost nepotyzmu wśród osób mianowanych na stanowiska sędziowskie. Niejednokrotnie wskazuje się, że w czasie rządów Pinocheta sędziowie stali się odizolowaną od reszty społeczeństwa, hierarchicznie powiązaną kastą, która usprawiedliwiała brak stosownych działań w zakresie ochrony praw obywateli nowym prawem i formalizmem. Dobitym przykładem jest interpretacja prawa o amnestii⁵⁷, obejmującego okres od 1973 do 1978 roku, przyjęta przez Sąd Najwyższy⁵⁸. Umorzono wówczas wszystkie postępowania dotyczące naruszeń praw człowieka przez państwo, twierdząc, że amnestia obejmuje nie tylko odbywanie kary przez sprawców, lecz także z mocy prawa wstrzymuje wszelkie dochodzenia w sprawie naruszeń obejmujących ten okres.

⁵⁵ R.G. Vaughn, *Chilean Judicial Reform*, s. 586.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 586.

⁵⁷ Decreto Ley 2191, Concede amnistía a las personas que indica por los delitos que señala, 19 kwietnia 1978 r., <https://www.bcn.cl/leychile/navegar?idNorma=6849> (dostęp: 7.12.2024). Dekret ten został zresztą uznany za niezgodny z Amerykańską konwencją o ochronie praw człowieka, Report N° 34/96, Cases 11.228, 11.229, 11.231 and 11.182 Chile October 15, 1996, <https://www.cidh.org/annualrep/96eng/Chile11228.htm> (dostęp: 7.12.2024).

⁵⁸ Był to okres największych represji przeciwko przeciwnikom politycznym. Szacuje się, że podczas rządów generała Augusto Pinocheta zginęły ponad dwa tysiące osób, a ponad tysiąc zaginęło bez wieści. Łącznie ofiar prześladowań z tamtego okresu było blisko trzydzieści tysięcy. Dane za: Commission of Inquiry: National Commission on Political Imprisonment and Torture (Comisión Nacional Sobre Prisión Política y Tortura, „Valech Commission”), Dates of Operation: September 2003–1 June 2005, <https://www.usip.org/publications/2003/09/commission-inquiry-chile-03> (dostęp: 7.12.2024).

Podsumowanie

Zauważyć można, że w momencie dojścia do władzy sił radykalnych następuje budowanie presji na trzecią władzę. Jej wsparcie uzyskuje się albo przez rozwinięcie aparatu przymusu i usunięcie z wymiaru sprawiedliwości osób niezgadających się z nowym rządem, albo dzięki współpracy i promowaniu osób sprzyjających nowemu porządkowi. Choć przedstawione w artykule przykłady odnoszące się do prób całkowitego podporządkowania wymiaru sprawiedliwości dotyczą sytuacji ekstremalnych, gdy starano się zalegalizować rządy dyktatur, to nie można zapominać, iż trzecia władza zawsze będzie znajdować się w centrum uwagi rządzących, zwłaszcza gdy pod pretekstem przeprowadzania reform rządzący starają się uzyskać wpływy polityczne w wymiarze sprawiedliwości.

Pewnym ograniczeniem całkowitej samowoli władzy wykonawczej i ustawodawczej mogą być działania podejmowane przez instytucje międzynarodowe i poszczególne państwa, które są w stanie przybrać bardzo zróżnicowany charakter. Od reakcji politycznej zgłaszanej w formie protestów czy wręcz podważania wyroków sądów konkretnych państw aż po działania organów międzynarodowych stawiających konkretne zarzuty i nakładających sankcje za naruszenia prawa i wartości obowiązujących w danej wspólnocie. W tej sytuacji, jeśli chodzi o wykorzystanie międzynarodowych regulacji dla ochrony obywateli, decyzje organów międzynarodowych często są spóźnione i nie są w stanie zapobiec nadużyciom.

Bibliografia

- Chandler D.P., *The Tragedy of Cambodian History*, New Haven-London 1991.
- Constable P., *Crime and Impunity in Chile: Perverting the Law of a Legalistic Land*, <https://ali-ciapatterson.org/pamela-constable/crime-and-impunity-in-chile-perverting-the-law-of-a-legalistic-land/>.
- Contesse J., *Case of Barrios Altos and La Cantuta vs. Peru*, „American Journal of International Law” 113, 2019.
- Donovan D.A., *Cambodia: Building a Legal System from Scratch*, „International Lawyer” 27, 1993, nr 2.
- Farer T., *I Cried for you, Argentina*, „Human Rights Quarterly” 2016, nr 38.
- Gorra D.G., Serrano M.F., *The Argentine Supreme Court of Justice and the Equality before the Law in Crimes against Humanity*, „Latin American Human Rights Studies” 2, 2022, <https://philarchive.org/archive/GORTAS-4>.
- Grabowski K., *Próba charakterystyki pierwszych zasad związanych z państwem, władzą i trójpodziałem władzy*, „Zbliżenia Cywilizacyjne” 2012, nr 8.
- Guembe M.J., *The Search for the Truth Before the Courts, State Terrorism in Argentina*, 2002, <https://www.documenta-platform6.de/the-search-for-the-truth-before-the-courts/>.
- Guzman J., *The Chilean Dictatorship and the Judiciary*, „California Western International Law Journal” 44, 2014, nr 2.
- Helmke G., *The Logic of Strategic Defection: Court-Executive Relations in Argentina under Dictatorship and Democracy*, „The American Political Science Review” 6, 2002, nr 2.

- Hilbink L., *Agents of Anti-Politics: Courts in Pinochet's Chile*, [w:] *Rule by Law, The Politics of Courts in Authoritarian Regime*, red. T. Guinsburg, T. Mustafa, Cambridge 2012.
- Keller L., *UNTAC in Cambodia — from Occupation, Civil War and Genocide to Peace*, „Max Planck Yearbook of United Nations Law” 2005, nr 9 (1).
- Kiernan B., *Myth, nationalism and genocide*, „Journal of Genocide Research” 3, 2001, nr 2.
- Landa C., *The Scales of Justice in Peru: Judicial Reform and Fundamental Rights*, Institute of Latin American studies, University of London 2001, <http://hrlibrary.umn.edu/research/peru-The%20Scales%20of%20Justice%20in%20Peru%20Judicial%20Reform.Landa.pdf>.
- Laplante L.J., *Outlawing Amnesty: The Return of Criminal Justice in Transitional Justice Schemes*, „Virginia Journal of International Law” 49, 2009.
- Locke C.E., *The Heirs of Angkor: An Analysis of Khmer Rouge Viability*, Monterey 1996, <https://core.ac.uk/download/pdf/36724217.pdf>.
- Loewenstein K., *The Law in the Third Reich*, „Yale Journal of International Law” 49.
- Ławniczak A., *Jedność i podział władzy*, Wrocław 2021.
- Małajny R.M., *Doktryna podziału władzy „ojców Konstytucji” USA*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach” 1985, nr 749.
- Małajny R.M., *Podział władzy państwowej jako przesłanka jej legitymizacji*, „Przegląd Sejmowy” 2014, nr 3.
- Maranowski P., *Elita sądownictwa w III RP na początku procesu przemian i destabilizacji*, Warszawa 2022.
- Marks S.P., *The new Cambodian Constitution: From Civil War to a Fragile Democracy*, „Columbian Human Rights Law Review” 26, 1994.
- Rakower M.C., *The Khmer Rouge: An Analysis of One of the World's Most Brutal Regime*, [w:] R.A. Fisher, J.N. More, R.F. Turner, *To Oppose Any Foe*, Durham, NC 2006.
- Sheinin D.M.K., *Continual Justice in Argentina: Four Wraiths of Military Rule*, „Témoigner. Entre histoire et mémoire. Revue pluridisciplinaire de la Fondation Auschwitz” 2016, nr 122.
- Stalski P., *Sądownictwo III Rzeczy w latach 1933–1945*, „Acta Erasmiana” 2019, <https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/dlibra/publication/66706/edition/65437>.
- The Legacy of War and the Khmer Rouge*, <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/123009/bk-punishing-the-poor-ch1-4-010188-en.pdf;jsessionid=AD4E0BD6E0FBCE572FEC4D514A1DEF06?sequence=16>.
- Vaughn R.G., *Chilean Judicial Reform*, „Fordham International Law Journal” 16, 1992.
- Zunino M., *Judicial Vetting: The Forgotten Aspect of Argentina's Transition*, 19.02.2019, <https://opiniojuris.org/2019/02/18/judicial-vetting-the-forgotten-aspect-of-argentinass-transition/>.